

Tako je razumljivo, da so med njegovimi deli tako pogosta tihožitja in figuralne kompozicije, kjer more še najbolj svobodno ustvarjati. Pa tudi pokrajino izbira tako, da se more svojemu idealu, doseči vso možno izrazitost barvnih vrednot, kar najbolj približati. Kosove zadnje slike so dokaz velike slikarske kulture in solidnega znanja.

Pravo nasprotje po pojmovanju je Miha Maleš. Kakor se G. A. Kos trudi, biti kar se dá objektivni, tako je Maleševo gledanje na svet izrazito subjektivistično, in kolikor je tam realizma, toliko je tod idealistične usmerjenosti. Zunanji svet mu je samo prisposoda in ena izmed možnosti s čutno doznavnimi sredstvi izraziti samega sebe, svoje čustvene odnose do sveta in svoje čisto posebno gledanje nanj. Zato prevladuje v vsem Maleševem delu čuvstvenost, ki se najčisteje izraža v grafiki z linijo in obrisom, v slikarstvu pa s skoro simbolno pojmovano barvo. — Zadnje čase se ukvarja vse bolj z oljnim slikarstvom. Čeprav so tudi te najnovejše slike v bistvu še docela grafično zgrajene, linearno oblikovane in le ploskovno kolorirane, je vendar videti v nekaterih napredek. Posamezni akti so prav sveže in neposredno podani, dasi niso vse čisto slikarske možnosti do kraja izkoriščene. Najbolj razveseljiva se pa zdi novost, da literarna simbolika popušča in da pričinja prevladovati res čutno oblikovanje s sredstvi, ki so lastna upodablajoči umetnosti. Poetski prividi izginjajo, življenjska stvarnost prihaja vse bolj neposredno do izraza, čeprav večina teh del še nosi neizbrisen znak tvorčevega liričnega značaja. V nekaterih dekorativno označenih pokrajinah se je pokazal s čisto nove plati — in ne brez zanimivosti. Prav tako so tudi v primitivnem ljudskem ornamentalnem slogu izvršene religiozne podobe bolj poskusi kot nujen izraz notranje potrebe.

Precejšnjo zbirko, med njimi precej bronastih del, je razstavil Franjo Gorše. Med temi zelo različnimi plastikami je gotovo najpomembnejša velika bronasta Eva, ki je njegovo doslej najbolj dovršeno delo. Naturalistično zamišljeno, v celoti pa življenjski resničnosti odmaknjeno delo učinkuje z zadržano silo in pritajeno razgibanostjo prav mogočno, dasi v podrobnostih ni povsod prepričevalno. Pač pa je izraz obraza zares dovršen. Poleg tega mogočnega kipa je velika skupina Plesni duet manj zadovoljiva in učinkuje šibko, kakor še nedognana studija. Je navzlic navidezni slikovitosti prereзов in igre v gibu zajetih udov suhoparna in brez izraza gibanja. Delo je čisto na meji fotografskega portretnega realizma. Kakor iz drugega sveta je arhaično naivna soha Pozdrav pomladi z nekoliko šablonsko pozo (pozdravljajoča desnica in nedoživljeni izraz obraza). Krepko in sočno delo je pa monumentalno poenostavljena alegorična figura dekleta, ki je bila kot Kmetijstvo izdelana za novi parlament. Zelo žive in prepričevalne so manjše plastike (zlasti sohici Sedeča deklica in Zamišljena), ki kažejo veliko sposobnost, realistično pogojeni trenutni utrinek preliti v trajno izrazitost. Med portreti je gotovo najboljša ženska glava, ki je nekam poetsko zabrisana in za Goršeta nenavadno čustveno toplo poudarjena. Umetnik je dosegel enega svojih vrhuncev in se iz nekdanjega poudarjenega ekspresionizma vrača v življenjsko resničnost. Zato ga spet tako močno zanimajo prvinsko kiparska vprašanja gibanja in sprostitev upodobljenih teles, zlasti pa tudi prebujajoči se izraz obraza.

RAZSTAVA SPOMENIŠKIH OSNUTKOV

Redko kdaj se nudi slovenskim kiparjem možnost pokazati svoje sposobnosti z večjim delom, tako revne in tesne so naše razmere. Zato je zanje nele z zgolj umetniških vidikov, temveč predvsem tudi s čisto socialne strani razpis natečaja za javen spomenik, kakršen je projektiran v Ljubljani, izredna pobuda in ne-

vsakdanja privlačnost. Tako je bilo pričakovati, da bo že zaradi možnosti zaposlitve in zaslužka natečaj razgibal vse naše kiparje, da pokažejo, kaj zmorejo.

V Ljubljani je bila naloga še posebno težavna, dasi se tudi povsod drugod rešitvi sličnih problemov postavljajo na pot mnogotere ovire. Pri spomenikih vladarjev je treba mimo zgolj estetskih funkcij upoštevati tudi še mnoge druge, ki z umetnostjo samo nimajo neposrednih stikov. Težko se je projektantom otresti starih predsodkov, tradicionalnih oblik in že kar predpisanih shem. Zato je povoljen uspeh izredno redek in prava izjema. Kiparji, ki so se udeleželi tekme za ljubljanski spomenik kralju Aleksandru I., so morali, če so hoteli računati na uspeh, upoštevati predvsem željo, naj predstavlja namreč spomenik kralja na konju. S tem je bila udeležencem natečaja vsaka samostojnejša rešitev in svobodnejši polet vsaj močno oviran. Tudi izbrani prostor na podaljšani Aleksandrovi cesti, med železnico in Bleiweisovo cesto, ni idealen. Vse prej! Sosedna poslopja, bizantinska pravoslavna cerkev in bodoča, komaj osem metrov visoka moderna galerija, nameravano poslopje parohije, zlasti pa zadaj docela odprt prostor, vse to predstavlja kaj malo primeren okvir prosto stoječemu plastičnemu spomeniku. Skoro bi mislil, da na ta odprti prostor, kjer prehaja mesto v zeleno prirodo, še najbolj sodi arhitektonski spomenik, morebiti v obliki stebra, obeliska ali skromnejšega slavaloka. Brez velikih in dragih preureditev ni mogoče tega prostora primerno spremeniti, kar velja tudi za vse druge prostore v Ljubljani, kar so jih predlagali za postavitev tega spomenika. Zlasti še, ker se je podčrtavalo, da bodi spomenik tako postavljen, da bodo pred njim mogoče razne parade in svečanosti. Intimno, zgolj z umetnostnimi prvinami učinkujoča dela so bila torej že vnaprej skoraj izključena.

Ljubljanskega razpisa so se udeležili domala vsi slovenski kiparji, razen Franceta Kralja, Pengova (ki je izdelal antično zamišljen osnutek spomenika za nameravane Plečnikove Propileje na kazinskem vrtu), ter Napotnika in Goršeta, ki zaradi bolezni nista mogla tekmovati, in še nekaterih. Konec januarja so vse te osnutke razstavili v Jakopičevem paviljonu.

V splošnem je bilo povprečje vposlanih 26 osnutkov izredno nizko. Po razpisu je bilo treba poslati mavčevo skico 1 : 10 in glavo v naravni velikosti. Predvsem je na razstavi osupnila okolnost, da so skoraj vsi kiparji operirali z nekiparskimi, to je z arhitektonskimi motivi, kakor se zdi, najbrž zato, da prikrijejo nepovoljne poglede od zadaj. Površni osnutki so kazali, da so se le malokateri resno poglobili v problem. Tako je prišlo, da so se posamezni kiparji, ki se prištevajo med najmodernejše in najsposobnejše pri nas, posluževali raznih stebrov, prizmatičnih slopov, stopnic in drugih takih klasičnih rekvizitov, kjer je bila plastika le postransko dopolnilo podrejenega značaja. Videti je bilo, da jim po večini manjka izkušenj in vaje za velika dela monumentalnega značaja. Samo praktično dolgoletno delo v velemestnih kiparskih delavnicah, kjer se ustvarjajo taka velika dela, more dati izkustvo, brez katerega je na uspeh težko računati. Tako so se zdeli skoro vsi osnutki le kakor dekorativna mala plastika, brez svojkega značaja, brez posebne fantazije, celo pa brez potrebne kiparske učinkovitosti. Res okrogle, čiste plastike, ki prenese sleherni pogled, ni bilo mnogo. Večina razstavljenih del je bila odločno preračunana na sprednji pogled in vrhu tega namenoma odmaknjena očem v višino. Po zamisli je bilo izredno malo izvirnih in krepkih rešitev, večina je bila šablonska, vsesvetsko podpovprečna plastika. Po zasnovi je morda še najzanimivejši motiv v duplini spečega kralja Matjaža z vojščaki (ki ga je uporabil Loboda in ga dosti posrečeno vdelal v podstavek svojega

prav monumentalno zamišljenega spomenika). Največ je bilo seveda stereotipnih kompozicij z jezdecem na konju v najrazličnejših pozah.

Ocenjevalci so prvo nagrado priznali Tinetu Kosu. Okrog širokega nizkega valja je razvrščenih več stoječih figur v visokem reliefu, ki alegorično predstavljajo razne stanove. Spredej pa kraljev lik prosto izstopa iz kroga. Osnutek je v zamisli dober in dosti izviren, ni pa izvedljiv, zlasti ne na tem prostoru. Manjka mu predvsem monumentalnosti in miru. Tudi je ostalo nerešeno vprašanje navpične zaključitve valja. Pomagal si je arhitekt s stebri, ki jih je precej prisiljeno namestil za ozadje. Delo bi le v skromnem formatu kot notranja dekoracija in v primernem tvorivu (les, žgana glina ali podobno) moglo primerno učinkovati.

Drugo in tretjo nagrado je dobil Lojze Dolinar. Njegov osnutek jezdeca na konju, stoječega na prenizkem ovalnem podstavku, spominja v pojmovanju precej na kralja Petra pred ljubljanskim rotovžem, seveda kolikor ni tam kamen zahteval drugačna oblikovanja. Tudi tu se v jezdečevi postavi mešata naturalizem in stil, šablonski lik konja je pa odločno prenežno zamišljen. Sicer je pa ta spomenik, ki je določen za izvršitev, dasi docela korekten, vendar skrajno preprost, in brez vsake osebne izvirnosti ali globlje idejne pomembnosti. Če bo postavljen v osi Aleksandrove ceste, ne bo iz daljave mogel doseči tistega učinka, ki bi bil potreben za ta novi zaključek ceste. Dolinarjev drugi nagrajeni osnutek predstavlja stoječo soho kralja, oprtega na meč, na valjastem podstavku, obdanem z visokimi reliefi. Ta osnutek je po celotni zamisli še dosti manj zanimiv od opisanega in tudi kompozicijsko manj zadovoljiv. Gotovo je, da zgolj estetsko ocenjanje ne bi bilo moglo prisoditi obeh nagrad tema načrtoma.

Med ostalimi je gotovo najprimernejši za svoj namen osnutek Ivana Mirkovića iz Splita, ki bi bil zaslužil po vsi pravici vsaj eno nagrado. Dasi je v zasnovi nekam konvencionalen, je vendar jezdečeva poza krepka, glava in izraz prav dobro in izrazito podan, konj sam pa kar zadovoljivo modeliran in to slogovno skladno z jezdečevo soho. Klasični spomini so delu kar v prid. Spodaj ob podstavku, ki bi ga pa bilo treba krepkeje označiti, bi bilo morda zamenjati figuro s prav impresionistično slikovito in razgibano alegorično skupino neznanega avtorja (Dolinarjevo?), ki dobro predstavlja boj. Tudi Radaušev spomenik je med boljšimi, od mlajših Slovencev gre pa eno prvih mest načrtu Zdenka Kalina in Karla Putricha, ki sta upodobila svoječega kralja na sklopu treh stebrov. Boris Kalin je izdelal tri osnutke. Najboljši med njimi je lik kralja na konju, ki se je vzpel na zadnje noge. Brez alegoričnih figur, postavljenih okrog valjastega podstavka, ki zadržujejo pogled navzgor, bi bil načrt med najboljšimi. Osnutek Toneta Kralja v obliki loka s figurami in reliefi je v zasnovi izviren in dosti primeren za izbrano mesto, ker dobro veže mesto z nasadi, le da osnovna zamisel arhitektonska ni dovolj monumentalno izvedena.

Čeprav se je vprašanje spomenika vleklo že dobri dve leti, in je bilo torej za studij in delo časa na pretek, je bil vendar uspeh malenkosten. Opravičilo bi morda našel v vezanosti, ki je sodelujočim omejevala prostost ustvarjanja. Vendar je treba naravnost povedati, da je bil splošni vtisk razstave zelo nezadovoljiv. Če bi po nji hotel kdo presojati današnje stanje slovenskega kiparstva, bi sodba ne bila najugodnejša. Niti ene izredne rešitve, niti enega res novega in pogumnega koraka, niti ene globoke zamisli, ki bi mogla prepričati in navdušiti slehernega. V tem se tudi mlajši niso nič bolj izkazali od starejših.

Res je, da dosti zadovoljivejših rešitev skoro ni bilo mogoče pričakovati, saj so slična naročila tudi drugod ponavadi gol kompromis in le res veliki duhovi,

pravi izbranci med tisoči, lahko ob vseh konvencionalnih sponah ustvarijo resnično umetnino. Toda koliko je pa takih? Če se ozremo po Evropi, bomo mogli naštetih komaj Kapitol, Padovo, Benetke, morda še Leningrad, Berlin, pa smo na kraju. Od gozda spomenikov Viktorja Emanuela, Umberta ali Garibaldija, raztresenih po vsej Italiji, popotniku ne ostane niti eden v spominu, tako malo izvirni, tako umetnostno nepomembni so. Pa to ne velja le za Italijo! Tudi v Ljubljani se zdi, da ne bo nič drugače. Navzlic za našo siromaščino velikim sredstvom bo estetski učinek neznaten.

Vendar se je treba zamisliti ob tem rezultatu: nekaj v našem kiparstvu ne bo prav. Ali je res vse delo kiparjev pri nas izvršeno samo za razstave, ali se gube prav vsi samo v mali plastiki, v dekorativnem ali kvečjemu stavbnem kiparstvu? Ali neprestano oblikovanje zgolj v ilovici in mavcu ubija vsak zagon? Toliko novih imen, toliko novih smeri — ko pa življenje terja obračun, ni ne poleta, ne izvirnosti, ne velike poteze. Kakor da je naša kiparska umetnost na prehodu: staro ne velja več in je izgubilo privlačnost, nova pota pa še niso odkrita, novi vzori še niso jasni in zreli.

Zato se spričo tega natečaja in vsega, kar je v zvezi z njim, upravičeno postavlja v vsi ostrini vprašanje: so po teh izkušnjah umetnostni natečaji pri nas sploh še potrebni, če niso že kar — škodljivi? Ali ne bi bila to morda izjemoma stvari v prid — diktatura? Plaši nas žalostno izkustvo, kaj je rodil ravno ob tem vprašanju diktat, ki je določil prostor spomeniku. In če naj bi namesto javnih razpisov taka dela oddajali kar po naročilu, imamo mar ljudi, ki bi se zavedali te odgovornosti in imeli okus in pravo sodbo?

Še en nauk nam je dala ta tekma: brez izdatne in takojšnje javne podpore ne bo z našim kiparstvom še dolgo nič. Bolj kot katerakoli druga panoga oblikujoče umetnosti, je kiparstvo navezano na praktično delo, to je na naročila. Kiparjem je predvsem treba ustvariti možnost za pogostejše javno udejstvovanje, zlasti še za monumentalne naloge. Koliko pa je pri nas javnih naročil (o zasebnih — razen nagrobnikov — niti govora ni) in kakšne so cene in nagrade? Ne sprašujte! Še mnogo bolj kot slikarstvu, je treba pomagati naši plastiki, če hočemo, da se bo mogla razviti in dozoreti.

MED KNJIGAMI IN DOGODKI

KNJIGE ZA MEJO, OCENJENE ONSTRAN

Knjige teh dveh založništev so letos skoro redno in pravočasno izšle, kakor da se je perot manjšinske zaščite, ki je mogočno završala od osrčja Evrope tja do Karpatov, vsaj rahlo dotaknila tudi slovenskih zamejcev. Kavljki posebnih paragrafov, ki so se včasih trdo zadirali v najnedolžnejšo publikacijo, so za spoznanje popustili. Prijateljstvo med Italijo in Jugoslavijo ni prazen zvok.

GORIŠKA MATICA.

Glavna knjiga je »Koledar za leto 1939«. Zrasel je v normalno povojno velikost. V leposlovju tiče prvo mesto lepi »Legendi o bogatem mlinarju«, ki je kdo ve zakaj anonimna, a ne more prikriti Bevkovega peresa. Pirandellov spomin oživljajo »Tri misli male grbavke«. Dobro je F. S. očrtal dva »Posebneža«. Nekaj pesmi in prevodov dopolnjuje leposlovni del. Poudarjena je Župančičeva šest-